

a főhatalmat polgári és katonai ügyekben, Ön nevezné ki a fővezért és tehetné le ha szükséges; a polgári ügyekre pedig tanácskozó bizottmányt nevezne maga mellé. A' hatalom lényegét bírná, csak a formát szelídítené. Ez, ha emlékszik, régi felfogásom nekem; annak idejében közöltem.

T[eleki] Lácit¹¹ igen jó lenne megnyerni, K. nála nélkül nem merne fellépni. Én igen jó barátságos viszonyban állok vele, megkísérlem, ha felhatalmaz, de a fentebb érintett concessiók nélkül nem menne.

Az itteni főúrral, mihelyt visszajön, beszélni fogok. Ha Kiss Miklósban *tökéletesen* bízok, jó lenne általa is hatni, de ne írjon neki egyenesen, hanem az én címem alatt. Vagy még jobb lenne, ha őt magához hívná értekezésre, B. P.-val együtt. Ez utóbbinak úti pénz kellene. Hát ha T. L.-t is kérné magához? Hasznos lenne K[aracsaj]nak is írni Konstantinápolyba 's az ő közrehatása felől magát biztosítani.

Én itt addig is a' lapokban az Ön népszerűségét a' magyar nemzet előtt igyekezni fogok feltüntetni; könyvemet is,¹² mely hasonlólag hasznos lesz ez irányban, nyomtatás alá adom, de fájdalom, vagy 500 frank előlegezés kell, amit munkatársamnak kell adnom, hogy serényen, minden más dolgot, tehát keresetet mellőzve, folytathassa. A' jelen viszonyok közt az ellenpártiakhoz nem fordulhatok ezen kölcsönért; nem tudom, hogy segíték a bajon.

K. azt mondta, hogy Ön vigyázatlan volt, mert Gar[asan]inkhoz¹³ Belgrádba intézett levele a fr. kormány kezeibe esett, vagy legalább tartalma elárulmányozott neki.

[Kossuth kézírásával ceruzajegyzet: Nem találom e levélnek sehol nyomát]

4.

Páris, 1859. január 20.

SZARVADY KOSSUTHNAK SAJTÓÖSSZEKÖTTETÉSEIRŐL.

O. L., N. M. Kossuth-ir.

Becsés levele kimondhatatlan örömet szerzett. Nem mondott *egy egyetlen szót sem*, mellynek igazságát nem érezném és erről előbbi két levelem is tanúsít. A dolgok oly fordulatot vesznek, hogy szükségesnek látom személyemet illető pár sort előterjeszteni; reménylem, hogy meg fogja bocsájtani.

¹¹ Teleki László (1811—1861) 1848-ban Párisba küldetett Magyarország követeként. Az emigrációban közte és Kossuth közt a viszony elhidegült a nemzeti ügyekben elfoglalt ellentétes álláspontjuk miatt.

¹² Irányi Dániel et Chassin Ch. L., *Historie de la révolution de la Hongrie*, 1847—1848. I—II. köt. Páris, 1859—60..

¹³ Ilija Garasanin (1812—1874) szerb belügyminiszter, majd az államtanács elnöke.

Utolsó levelemben tett észrevételeimre azt válaszolja Kormányzó úr helyesen, hogy felőlem mit sem tudott és némi szemrehányással azt jegyzi meg, hogy Ihász által küldött (Glasgowbeli) izenetére semmit sem feleltem. Én nem felelhettem, mert a glasgowi lapon kívül nem vettem semmi nemű izenetet (sem szóbelit, sem írásbelit). A glasgowi meetigen tartott beszédjét azonnal felhasználtam a sajtó útján és amennyiben azt a mostani körülmények közt tehettem.

Ha eddig szorosabb érintkezést nem kerestem Kormányzó úrral, ez azért történt, mert fájdalom nem hazánkról volt szó az európai eseményekben és mert személyes hasznára sem lehettem Uramnak. Ha sziveskedik vissza emlékezni, én Pozsonyban és Pesten is csak akkor kerestem föl, midőn úgy hittem, hogy hazámnak vagy Önnek szolgálhatok; Pozsonyban a revolúció kezdetén hivattallal megkínált, én azt válaszoltam, hogy nem Magyarhonban, hanem Bécsben fog eldöntetni sorsunk és én saját kezemre mentem Bécsbe és ott tehetségemhez képest működtem. Becsületemre mondhatom, nem vesztettem el időmet és a hol csak mozgalmat kellett teremteni ügyünk javára, ahol működni kellett akár sajtó, akár clubb tanácskozás akár más agitatio útján, kötelességemet híven megtettem a nélkül hogy nevem csak említetnék, mert az idegen befolyásnak Bécsben háttérben kellett maradnia.

Midőn a júniusi események következtében azt éreztem, hogy Párisban fenyeget az európai megszabadítás rontása, csekély személyem volt az első, ki ajánlkozott ide kijönni. Itt maradtam Telekivel s midőn nem volt senki a ki merjen haza menni, midőn rosszul állottak a dolgok (Irinyi uram nem mert menni) engemet küldtek. Szerencsésen keresztül vágtam magamat Simonich seregecskén (sic!) keresztül.

Bukásunk után egy darab ideig én is mint mindnyájunk biztam abban az édes reményben, hogy a forradalom nincsen legyőzve végképpen és vegetáltam és tapogattam az egész emigratióval.

De midőn tapasztaltam, hogy száműzetésünk vége előre nem látható (fájdalom most sem lehetünk túlságos reménnyel) azonnal ezt a célt tűztem ki magamnak: olly állást kell megnyernem, hogy parányi személyem is a magyar becsületére szolgáljon annyiból, hogy lássa mindenki, hogy mi nem vagyunk koldusok, kik az idegen nemzetek pénze után akarunk élni, azért mert otthon kötelességüket tették. Iparkodtam olyan független állást szerezni, melly segítene illusiokkal kecsegtetéstől szabadon maradni, t. i. ne lássam az európai nyomor és szégyennek végét ott a hol tulajdonképpen csak saját szegénységem kezdődik. Kerestem állást, mely kenyeremet biztosítsa és engedje, hogy szüntelenül a hazám ügye érdekében működjem, akármi parányi körben is. Uram én oda vittem, hogy *tollammal* minden lelkiismeret vagy becsületbeli transactio nélkül olly jövedelmet szereztem, hogy Párisban házat tarthatok, befolyásos összeköttetéseket szereztem és a sajtóban is olly helyzetet foglalok el, miszerint azt mondhatom tizenkét lappal (Németországban, Svájcban, Spanyol-

honban és Hollandiában) személyes szoros összeköttetésben vagyok és azonkívül ötven laphoz szólok mindennap a német litographirozott levelezésem által. Ez utolsónak a dolog természeténél fogva nem szabad kitűzött pártelvűnek lenni. De azért még is használhat, mind az által mit az ember mond, mind az által mit az ember elhallgat. Az eddigi körülmények közt keveset tehettem ugyan, de hiszem, hogy bizonyos percben *hatalom* lesz a kezemben. Már eddig is tapasztaltam, hogy számolnak velem, mert minden presemió dacára akár a francia kormány, akár az osztrák követség részéről tömlőcbe vethettek ugyan, de elűzni Frankhonból nem.

Nem fitogtatásképen mondom ezt kérem, hanem azért, mert komoly szándék vezet.

Én nem vagyok olly helyzetben hogy személyemet illető tekintet elhamarkodtatásra csábítana.

Én nem kívánok anyagi előnyöket, mert nem kívánok jobb helyzetet. Nem ambíció mozdit, én használni akarok hazámnak és szolgálni elveimnek.

Bennem oly embert lászom, kihez minden percben azt mondhatja: „Barátom most genirozol, mert olly embernek kell helyet csinálni, akit tehetsége vagy ambíciója miatt meg kell kimélnem, tehát lépj vissza, majd ha szükségem lesz rád, újra meghívlak.”

Én hazámat és a szabadságot szeretem és azért ragaszkodom Önhöz tisztelt uram, mert tapasztaltam, hogy mennyit tudott véghez vinni tehetség (és gyakran hazafiság és becsületesség) nélküli kerülettel (Umgebung). És mikor a forradalom után meg kezdődött az egymás éránti gyanúsítás és megkritizálás kezdődött én magamnak és honfitársaimnak mindig csak azt mondhattam: nekem más kriterium Kossuth megítélésére nem kell, mint az hogy mennyit tett azon eszközökkel, mikről disponálhatott. Ha K. nem választott mindég szerencsésen, bizony leginkább úgy történt, mert bajos volt köztünk választani.

Én tehát hazánk jövődjét mindig Önnel láttam a legszorosabb összeköttetésben és mert így van visszahúzódva maradtam az emigrációtól. Néha szemrehányást tapasztalván e végett, tréfálva azt mondtam, hogy a ki hazafi maradni akar, annak nem szabad sokat maradni magyarokkal. Én tréfáltam, de komolyan is így beszélhettem volna nagy túlzás nélkül.

Irányi a ritka kivételek közé tartozik minden képpen, mert ő bizony szegénység közt tanult és iparkodott künn is előhaladni és haladt is. A mennyiben tapasztaltam, őszinte hű embere tisztelt Uramnak és a hozzá szólló levelében foglalt szemrehányás nem őszinteségét illeti. Az ő természetiben van jó lábom maradhatni mindenkivel és az csak annak lehetséges ki nem minden alkalommal tör ki. Én fájdalom ezen tehetséggel nem bírok, de I. éppen ez által nagy szolgálatot tehet — hazafiságra, becsületességre és ismeretekre nézve kevés van köztünk, ki nagyobb érdemmel bírna. És most áttérve a levele tárgyára, megjegyzem hogy már tudom B[ixio] által (ki nem ment egészen Turinig), hogy I[rányi] volt a meg-

bizottja. Én is attól tartottam, hogy imposztor jelenhetett meg Ön nevében és ismervén a Francia képtelenségét midőn idegen név forog fen, feladtam barátomnak pár nevet (Ihászét és Irányiét a többek közt) és csakugyan azt tapasztaltam, hogy I.-ről volt szó. Hogy I. a herceget nem látta az bizonyos, először mert ő mondja és másodsor, mert I. fellépése nem olyan mint a millyennek festette a herczeg. Tehát a közbenjáróval beszélt csak és Mieroslowsky uram alkalmasint a Lengyel érdekében beszélt úgy amint beszélt vagy plane azért mert éppen úgy tetszett. Egyébb eránt tisztába fogok jönni e tekintetben.

Itten most következőképpen állanak a dolgok. A diplomatia már is közbenjárt és Ausztriát a szerb ügyben engedményre birta. Azon európai kormányok, kik a háborút nem akarják, oda iparkodnak, hogy Sardiniát és Franciaországot minden ürügytől megfosszák hadat üzeni a Bécsi Cabinetnek. Aztán — úgy okoskodnak — csak forradalom adhat alkalmat háborúra. Olaszthonban ezt lehetetlenséggé téve látják 'a roppant készülétek által, mik Ausztria részéről történnek. Ha más ponton kitör a mozgalom — úgy mondják — kész a Coalitio azon hatalmasságok részéről, melyek legalább neutralitáshoz hajlandók mostanában.

Nekünk annál vigyázatosabbnak kell lenni és már az eddigi események is megmutatják tisztelt Uram attitűdjé helyességét. Van aki oda akarja vinni az ügyet, hogy Congresszusra kerüljön a dolog háború előtt. Ez nem sikerülend, először azért nem mert Ausztria nem fogja átengedni Lombardiát és mégkevésbbé Velenczét (hisz nem akarta azt az első Párisi Conferentiakor,¹⁴ midőn bizalmas uton a dunai hercegségek szeme előtt tartattak káprázatul, ez tény); másodsor nem fog sikerülni azért mert Francia ország ellenzi. A császár mint mondtam mindenáron háborút akar, annál inkább hogy ő személyesen *éddig legalább* csak valami hadat vezető Morphy¹⁵ szerepét kitűzte magának. Sakk-probléma határai közé akarja szorítani az eseményeket. Napoleon herceg szíven hordja az olasz ügyet (ezt tapasztaltam rég óta) és tudom azt is, hogy rég óta Ausztria ellen dolgozik. Abból a hogy nyilatkozik az is világos, hogy érti miszerint hazánknak első rendű szerepet kell játszania, ha Olaszországot végképpen és örökre Ausztria kezeiből menteni akarják. Iparkodni fog minden bizonnyal Cousinját olly messze vezetni mint csak lehet. De fog-e sikerülni?

Az Oroszthon attitűdjétől fog függni. Erről már egy szót mondtam. Most még jobban értesithetem, de érezni fogja, hogy kivált Angliában erről nem szabad szölganünk. Oroszthon kívánta, hogy csak egy

¹⁴ A párisi kongresszuson 1855—56-ban szóba került, hogy Ausztria szabadítsa fel a velencei tartományt és ezzel szemben kapjon keleten területi kárpótlást. A piemonti publicisztika (így Cesare Balbo *Le speranze d'Italia* c. könyve is) ekkor Magyarország függetlenítése ellen foglal állást. L. *L'Ungheria libera nel risorgimento italiano* c. füzetemet (Pubblicazioni dell' Istituto Storico di Roma) 1925.

¹⁵ Paul Morphy (1837—1884) kiváló amerikai sakkjátékos.

év múlva kezdessék meg a háború (ez megtagadtatott) — 2. akarta, hogy Lengyelhont ne bántsák (ez megengedett) 3. a Párisi békekötés némi Oroszhonra nézve alázó clausulák megsemmisítenek. (Ezt is a császár námi hesitatio után megengedte), de Walewsky olly redactiót csinált (nem akarja a háborút), hogy Gortschakoff¹⁶ megtagadta annak elfogadását. La Roncière Le Noury, ki Petersburgba küldetett, tegnap érkezett vissza és hozott alkalmasint ellenpropositiót. Az eredmény hihetőleg nem rossz, mert hétfőn Kiseleff nagy ebédet adott és ámbár hogy csak confidentialis intim meghívásról volt szó és a vendégek csak pongyolában jelentek meg, Kiseleff¹⁷ az ebéd után felkelt és toasztot ivott a császár és családja egészségére. Walewsky felelt a császár nevében és mindenki meg volt lepve. Ebéd után Lord Cowley¹⁸ és Hübner¹⁹ sokáig beszélgettek együtt, mintha ellen demonstratiót tenni akartak volna. Míg Oroszországgal nincsenek tisztában a herceg óvatos lesz és nekünk még óvatossabbnak kell lennünk, mert ha a herceg ígérne mindent is, ha alá ír is — még sem elég; a császár szavát kell bírunk. De bizony nem igen könnyű dolog ám azt N. herceg előtt kinyilatkoztatni. Pedig szükséges leend akkor, midőn kölcsönös kötelesség felkarolásáról lesz szó. Azért kívánnám az alku főhelyét Turinban látni. Ottan azonnal officiel lábra lépünk, itten pedig sok ideig csak conversálni fogunk. Ha ellenben Turinban valamire jutottunk és a herceg erre fog segíteni, az ottani helyzetünket felhasználhatjuk itten is. Ítélsz meg vajjon csalatkozom vagy jól fogom fel a dolgot. Eddig nem mentem a herceghez, ámbár minden perczen juthatok hozzá; nem mentem azért, mert akarom, hogy ő hívasson magához, amit vele tudatni kívántam, barátunk által izentem.

En ügyünkre nézve előnyösnek látom, hogy a negotiatio előbb Oroszhon és Franciahon közt folyik. Ha Oroszhon az Ausztria elleni háborút túri, függetlenségünk helyreállítását is fogja túrni — és nekünk könnyebb lesz Angolhont a neutralításra birni — ott hatunk, mert Kossuth szava hatalmas az angol nemzet előtt — ott Olaszhon és Magyarhon ügye sympathiákkal bir s. a. t. Hogy Lengyelországrul kezdetben nem lesz szó, ránk nézve nem veszteség... Ha Oroszhon jelenlétében és Frankhon segélyével organizáljuk magunkat, könnyebb lesz a belső nehézségeken túl menni. Vagy csalatkozom?

Hogy Serbiába consul küldessék Turinból, még a mai póstával fog ajáltni C.-nak, barátom megígérte. De notát is fogok írni ez ügyben és C.-hoz küldeni.

¹⁶ L. a 3. sz. jegyzetet.

¹⁷ Kiszjeljov Pavel Dimitrijevis gróf (1788—1872) hadvezér (1818-i török hadjárat) és miniszter (1838) 1838—62-ig párisi követ volt.

¹⁸ Lord Henry Richard Charles Wallesley Cowley 1852—70-ig párisi angol követ.

¹⁹ Hübner Sándor gr. (1811—1892) párisi osztrák követ volt 1851—1859-ig. L. könyvét: *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le second empire 1851—1859*. II. kiad. Páris 1908.

A leveléhez zárt kivonatokat köszönettel vettem. Január 15.-én jelentek meg a Siècle-ben, mert én figyelmeztettem a szerkesztőséget, hogy hasznos volna ezen oklevelek újra kinyomtatása.

Irányi két levele úgy szinte Uram-válasza tegnap indult innét a másik úton, úgy hogy ezen soraimmal együtt kezéhez fog jutni.

Még egy fontos figyelmeztetés! Orloff²⁰ herceg a status miniszter egyedüli fiát (ki Miklós császár adjutánsa volt, Magyarhonba és később Olmützbe küldetett), igen jól ismerem. Feleségem és én az ő feleségével — Troubetzkoi kisasszony — szoros összeköttetésben voltunk házassága előtt — most is látjuk néha. Egyik jó barátomat, ki még szorosabb viszonyban áll Orloffal mint én, azzal biztam meg [tudakolja ki] az oroszok nézeteit. A kormány titkait tán nem tudja és ha tudná is nem fogná meg mondani, van erre más kutforrás, de hasznosnak vélem azt is megtudni, vajjon mint nyilatkoznak a fő körökben. Ha szükségesnek tartani fogja az orosz kormánnyal összeköttetésbe lépni, Orloff herceg tán jó közbenjáró volna. Nem merem ígérni tisztán, hogy akarni fog-e, de reményelem. Tudom hogy velem együtt ezen lépést és mindent ami erre vonatkozik idő előttinek tartani fogja, de kívántam hogy legyen ismeretes előtte ezen összeköttetésem is.

A fenn említett német lapokkali összeköttetéseimen kívül még az Indépendance, New Times, Daily News, Morning Post és Morning Advertiser itteni levelezőivel is vagyok összeköttetésben. Továbbá az Agence Havas útján az itteni lapokba (direct uton is) hazánkat illető közléseket beiktathatnék. Küldhetne Kormányzó Úr néha Magyarországról szülő leveleket vagy csak tényeket?

Jó volna szót emelnünk — mérséklettel ne hogy pretextust adjunk — mert az idő kedvező.

Henri Martin híres történetíró²¹ történetét írja e pillanatban. Ismerem a szerzőt és ha kíván neki valami szempontot ajánlani, parancsoljon én velem.

Az adresse mit utolsó levelemben megküldtem hiba nélküli: Az utcza neve és a ház száma megjegyzése felesleges.

Ne vegye rossz néven, hogy azonnal nem feleltem, kissé rosszul voltam és annyi dolgom, hogy egészségesnek kell lennem, hogy birjak vele.

Adja a végzet, hogy óránk üssön nem sokára.

Mély tisztelettel és őszinte szeretettel

hú

SZARVADY FRIGYES

U. I. Bocsássa meg a netalán előforduló hibákat, nem érek rá a levél átolvasására és bizony kissé kijöttem a gyakorlatból, már több év óta nem irtam magyarul. Mással voltam elfoglalva.

²⁰ Orlov Alekszej Fjedorovics herceg (1787—1861) hadvezér, a párisi kongresszuson (1856) Oroszország képviselője, aztán a birodalmi tanács és a minisztérium elnöke.

²¹ Henri Martin (1810—1883) a Sorbonne történettanára, 17 kötetes *Histoire de France* - a végleges átdolgozásban 1855—60 közt jelent meg.